

شبیهِ‌های شاد

درآمدی بر تعزیه و تعزیه‌های طنز مذهبی

تر سنده:

غلامرضا کاظمی شورکی

انتشارات آرتا کاوا

بهار ۱۳۹۳

سرشناسه	: کارگی، گلآمرضا، ۱۳۴۱ -
عنوان و نویسنده	: شیبدهای سبک: درآمدی بر تعزیه و تعزیه‌های طنز مذهبی / غلامرضا نارگر شورگر
مشخصات نشر	: یزد: آرتاکاوا، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری	: ۱۳۶ ص؛ ۱۴/۵ × ۱۰/۵ - اس
شابک	: ۷۸-۶۰۰-۶۶۷۷-۱۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۲۴.
موضوع	: نمایش
موضوع	: نمایش -- ایران --
موضوع	: شعر و مراسم مذهبی -- ایران --
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ک ۲۴/۷ PIR۳۸۳۴
رده‌بندی دیویی	: ۲/۰۵۱۲۴۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۱۰۶۹۵

انتشارات آرتاکلوا

یزد - میدان شهدای محراب - ابتدای بلوار مدرس - ۵۵ متری سال - پلاک ۷۶ - تلفن: ۰۹۱۳۳۵۳۵۲۷۰

«شبیه‌های شاد، در آمدی بر تعزیه و نمایش‌های سنتز مذهبی»

❖ نویسنده: غلامرضا کارگر شورکی

❖ ناشر: انتشارات آرتاکلوا

❖ آماده‌سازی و صفحه‌آرایی: مؤسسه آواز قلم، مدید

❖ طرح جلد: محسن عباسی سرچشمه

❖ نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۳

❖ لیتوگرافی، چاپ و صحافی: عترت قم/ رکن‌الدین

❖ قیمت: ۷۲۰۰ تومان

❖ شمارگان: ۵۰۰ نسخه

❖ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۷۷-۱۰-۱

فهرست مطالب

۱۱		سر آغاز
۱۲		آدداش
۱۳		پیش ستار
۱۷		مقدمه
۲۱		تعریف تعزیه
۲۵		تاریخچه تعزیه
۲۷		تاریخچه مختصر تراژدی کربلا
۳۲		انواع تعزیه
۳۶		نظری درباره تعزیه نامه‌ها
۳۸		میراث مکتوب تعزیه
۴۲		سیر تکامل و تحول تعزیه و پیشرفت آن در ایران
۵۰		تعزیه و جهان معاصر غرب
۵۳		پیدایش موسیقی در تعزیه چه کمکی به تعزیه می‌کند؟
۵۶		استفاده موسیقی دستگاهی در تعزیه
۵۷		استفاده از نغمات بومی در تعزیه
۵۸		سازهای مورد استفاده در تعزیه
۵۹		شخصیت در تعزیه
۶۰		رنگ در تعزیه
۶۱		تجلی سنت‌های اصیل ایرانی
۶۲		طنز در ادبیات تعزیه چگونه خود را نشان می‌دهد؟
۶۴		تعزیه‌های شادی‌آور

۷۸	 نظرات صاحب نظران در مورد تعزیه شادی آور
۸۳	 پیشینه تعزیه در شهرستان میبد
۹۰	 شبیه جهود
۱۰۸	 بخش های از تعزیه شاد و مفرح مختار
۱۱۳	 تعزیه مختار
۱۲۵	 سخن پایانی نویسنده
۱۲۶	 مؤخره
۱۲۷	 منابع و مآخذ
۱۲۹	 تصاویر

سرآغاز

ز تربیت شهدا بوی سسب می‌آید

ز طوس بوی رضای غریب می‌آید

بار دیگر برگي از صفحه اندیشه ورق خورد و اثر دیگری بر پژوهش‌های فرهنگی این مرز و بوم افزوده شد. کتاب شبیه‌های شاد اثر جانباز محترم آقای رگر شورکی پاسخ به یک نیاز مبرم و اساسی در جامعه ماست. این نیاز چندی پیش در کتاب «رسانه‌ها و میراث‌های فرهنگی در مقابل دستبرد نسبان و ناسپیدی نسبان» مطرح شد.

فرهنگ این نسل است. این سرزمین از ریشه‌های سبب و بلندی برخوردار است که تا اعماق و دو دهه‌های کهن کشیده شده و نسل‌های بسیاری را سیراب ساخته است. امروزه این سینه‌ها در طاقی ظرفیت آن را دارد که بار دیگر احیا و نوسازی شوند و زیربنای فرهنگ و معارف ما را شکل دهد.

کتاب تعزیه‌های شاد نگرشی منحصربه‌فرد و فنی به یکی از ابعاد ناشناخته هنر تعزیه است. تعزیه از شناخته شده‌ترین هنرهای سنتی و ایرانی ماست که همواره مورد توجه شرق‌شناسان قرار گرفته بوده و از جایگاه‌های معنوی و هنری فراوانی برخوردار است. این پژوهش می‌تواند مسیری را پیش پای هنرمندان و فرهنگ‌دوستان بگذارد تا با نگاهی دوباره به این گنج‌نامه، مرواریدهای درخشان‌تری را به دام اندیشه خود بیفکنند.

در پایان ضمن سپاس از هنرمند و جانباز عزیز جناب آقای کارگر که از خانواده معظم شهدا نیز می‌باشند، از خداوند منان می‌خواهم که همچنان چه خرد و اندیشه را فروغ نگاه دارد.

بهرام عبدالحسینی

مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان یزد

یادداشت

پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات و سوابق هنرهای بومی و سنتی مناطق کشور با توجه به جایگاه ویژه‌ای که در باورها و آداب و رسوم و فرهنگ عامه دارد از جمله وظایفی است که امروزه بر عهده اهل قلم پژوهشگران مخصوص حسیل‌کردگان رشته‌های هنرهای نمایشی و پژوهش هنر قرار دارد. در بین هنرهای بومی هنر نمایشی تعزیه‌گردانی با توجه به سوابق دیرینه آن در منابرهای مذهبی جایگاه ویژه‌ای دارد که بسیاری از بزرگان و اساتید و محققان در طول سال‌های متمادی به آن پرداخته و کلید پژوهش و جمع‌آوری نسخ و تصانیف تعزیه را به دانش‌آموختگان مرتبط با این هنر تقدیم داشته‌اند. در استان یزد در جانباز آقای غلامرضا کارگر شورکی که از جمله تحصیل‌کردگان رشته هنرهای نمایشی در یزد به‌شمار می‌روند و کتاب‌های پرواز سه کبوتر در شرح احادیث، بهارن ذوالفقاری و کتاب چشمه‌های اشک (درآمدی بر نیایش‌های مذهبی و معانی در میند) تألیف کرده‌اند؛ در یک تلاش خلاقانه به بررسی و پژوهش در تعزیه‌های طنز مذهبی اقدام نموده‌اند که با انتشار این پژوهش بخشی دیگر از تعزیه‌های رسوب در استان واکاوی و مورد بررسی قرار می‌گیرد تا انشاءالله در آینده نوع دیگری از تعزیه‌ها در ناسبت‌های شاد در فرهنگ دینی و مذهبی مردم، قابل اجرا و ارائه باشند. در نهایت است از حسن انتخاب موضوع و تلاش جناب آقای غلامرضا کارگر شورکی به‌عنوان خانواده معظم شهدا نیز هستند و چند سالی است که آموخته‌های خود را در قالب انتشار آثاری به جامعه ارائه می‌نمایند تشکر و قدردانی نموده و دیگر مرموزان این مهم استانی را به تلاش مشابهی دعوت نمایم.

حسن مفیدی

معاونت امور فرهنگی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان یزد

پیشگفتار

خصی پیش آمد تا در گذر هنر مقدس تعزیه، نگاهی کوتاه به تاریخه‌های شادی‌آور داشته باشیم و مشتاقان این هنر را با موضوعی قدیمی و طرحی جدید که در حال فراموشی است آشنا سازیم؛ موضوعی که شیفته‌کن هنرهای نمایشی به ویژه کمدی و یا نمایش‌های کمدی - تراژدی یا به قولی خنده‌ان یا مضحک و همچنین پیش واقعه بدان علاقه‌مند هستند. این گونه نمایش در ایران با نام تعزیه شادی‌آور شناخته می‌شود و بیشتر ریشه در نمایش کمدی - تراژدی که هنوز در دنیا زنده مانده است دارد و نشأت گرفته از تعزیه‌های سور و سرت در ایران است. زمانی که در حسینیه چهارده معصوم محله یحدا شهرستان میند نخستین جشنواره تعزیه‌های شاد برگزار می‌شد مرحوم سید ثوفان پورسند عرب زبان اهل کربلا و مقیم میند که مردی پاک طینت بود به سرخی حرکات و گفتگوهای هنروان این تعزیه‌واره‌ها انتقاد و اعتراض جدی داشت که مثلاً چرا آنها الاغ سواری می‌کنند و حرکات خنده‌آور انجام می‌دهند.

در این جشنواره بیشتر تعزیه‌های شادی، مانند: «مخار شاد» «باغبون» یا «تعزیه حضرت امام رضا (علیه السلام) و ژهری» و «جهود یا یهود» و غیره هم اجرا می‌شد و این سید معترض بود که چرا در حسینیه اباعبدالله الحسین (علیه السلام) این گونه مراسمی اجرا می‌شود. این شکایت سید

پرسشی در ذهن من پدید

آورد وانگیزه‌ای شد برای من که به پژوهش در این باره بپردازم و دست به کار شدم. روزهای متمادی گذشت به دنبال سرنخی بودم و از جستجو و پرسش دست برنداشتم و در نهایت موضوع پایان‌نامه دانشگاهی‌ام را در این زمینه انتخاب کردم. کتابی را هم که پیش رو دارید بر مبنای پرسش‌هایی است همچون این‌که: فلسفه وجودی اینگونه تعزیه‌واره‌ها چیست؟ بر چه اساسی به وجود آمده است؟ و چگونه اجرا می‌شود؟

روی پلاس پاسخ متقن و علمی در قالب پایان‌نامه‌ای با راهنمایی‌های از نده شاد احمدی، آقای دکتر سیدمصطفی مختاباد به تحقیق روی این آداب اینگونه تعزیه به شکلی خاص و بسیار جالب در زادگاهم شهرستان انداخته می‌شود به من کمک کرد که بیشتر به صورت میدانی و مصاحبه‌ای با شرکتیان این هنر و بهره‌مندی از منابع شفاهی در دسترس، تحقیق نماید. در این شهرستان تعزیه‌های تراژدی به شکل خاص و سستی در ایام محرم و صفر اجرا می‌شود و هنرمندان آگاه و متعهد در اعیاد مذهبی تعزیه‌واره‌های شاد به شکلی بسیار جالب در میان انبوه جمعیتی که در حسینیه‌ها گرد می‌آیند اجرا می‌کنند. در این کتاب به چند نمونه از این نمایش‌واره‌های طنز اشاره کرده‌ام.

همانگونه که پیشتر گفته شد تحقیق در این کتاب بیشتر به صورت میدانی و مبتنی بر مصاحبه است و کمتر امکان استفاده از منابع کتابخانه‌ای وجود داشته است بدین خاطر که اینگونه تعزیه‌ها سبک به سبک از نسلی به نسل دیگر به جا مانده است و چه بسا که امروزه نسل جدید از آنها بی‌خبرند و از آن چیزی نمی‌دانند. متأسفانه خود هنرمندان و بنیان تعزیه‌واره‌های شاد هم موضوع را به خوبی نمی‌شناسند و

اطلاعات اندکی از آن دارند. بسیار خرسندم که استادان بزرگواری همچون: جناب آقایان دکتر جابر عناصری، دکتر ناظرزاده کرمانی و آقای دکتر سید مصطفی مختاباد که از محققین برجسته هنر تئاتر و تعزیه و سینما و فرهنگ عامه در ایران هستند اطلاعات ارزشمندی را در این زمینه در اختیار بنده گذاشتند که مسئولیت و انگیزه مرا برای تحقیق و پژوهش در این زمینه دوچندان کرده است.

یادداشت‌ها و یادآوری نسخ مربوط به شبیه‌خوانی تعزیه‌واره‌های شاد و شادمانی و سرگ برگ این متون دراماتیک و تطبیق و تنقیح آنها با یکدیگر دری‌سوار است که برای آشنایی با این گونه نمایش‌های آئینی - آیینی است زیرا نظر کارشناسان خبره در این زمینه انجام شود که این سرخام‌اندیشی را یارای آن نیست. در هر حال با آنکه امروزه تعزیه‌واره‌ها در بلاد اندکی دچار تشست و به هم ریختگی شده و هویت اصلی خود را از دست داده، می‌بایست با همت دست‌اندرکاران امر و مسئولین فرهنگی زیر نظر استادان هنرهای نمایشی و بهره‌گیری از دانش و تجربه هنرمدان قدیمی تعزیه به بازنشاسی و بازسازی آن کمک کرد تا به هم‌مون میراثی ارزشمند برای نسل‌های آینده به یادگار گذاشت.

مردم از روی تو نقش‌ی زنده‌م راه خیال
توجه دانی که در این پرده چها می‌بینیم

کنکری در فلسفه وجودی تعزیه‌های شاد آنچنان برای نگارنده
حلاوت بخش بود که روح پژوهش‌های فراوان و جمع‌آوری اطلاعات و
پاسخ به پرسش‌های سونامی‌زنی که در ذهن نقش می‌بست به بوته
فراموشی سپرده شد. اولین پرسشی که در ذهن مخاطب ایجاد می‌شود
این است که تعزیه شاد چیست؟ در پاسخ استدلال ما این است که اشقیا
پست‌ترین و مضحک‌ترین انسان‌های زمین هستند، زیرا با قلب
سیاه خود بر اهل بیت پیامبر عصمت و طهارت را روا داشتند و به
آنها خیانت کردند. هنر طنز در تعزیه‌های شاد باعث می‌شود اشقیا شده
است. تعزیه شاد جدای از گفتار شعرگونه‌اش به صورت «بال» یا گفتار
بداهه اجرا می‌شود و حرکات و کلمات و جملاتی با تمسخر بر زبان
اهل بیت گفته می‌شود. به عبارتی در تعزیه‌های تراژیک خنده و شادی
نیست بلکه گریستن بر اهل بیت (علیهم‌السلام) و اولیا به خاطر مظلومیت آنهاست.
ولی در تعزیه‌های شاد مخالف‌خوان‌ها به خاطر نقش پست و منفی
ستم‌پیشگان و خیانت آنها مورد لعن و نفرین قرار می‌گیرند.
در تعزیه‌های تراژیک انسان از «هامارتیا» اشقیا به «کاتارسیس»

می‌رسد ولی در تعزیه‌های شاد هم روانکاو و هم هنردرمانی صورت می‌گیرد و هم «پسیکودرام» اتفاق می‌افتد. و این نتیجه‌ای است که از آیه مبارکه سوره نجم - *وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَابْكِي* - می‌توان گرفت. خندان و گریان شدن و غم و شادی اینچنین در کلام وحی آشکار است و انسان‌ها در غم و شادی یکدیگر دخیل هستند.

در این کتاب به صورت موردی به تعزیه‌هایی که در شهرستان میسد اجرا می‌شود می‌پردازیم. در کل تعزیه‌هایی که در این شهرستان اجرا می‌شوند عبارتند از: تعزیه حضرت مسلم علیه السلام، دو طفلان مسلم، وهب، حضرت عبدالعزیز علیه السلام، حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام، شهادت امام علیه السلام، شهربانو، فریگه سمعان یهودی، دو طفل زینب، امیر تیمور، یوسف، ذبح اسماعیل، پشیمان شدن حرق، حضرت قاسم علیه السلام، حضرت علی اصغر علیه السلام و ... در شهرستان سیدالشهدا تعزیه‌های ماندگار مانند: گروه میثم، کوثر، سیدالشهدا، حمزه سیدالشهدا و گروه ثامن علیه السلام هستند که هم تعزیه‌های غم و هم شبیه‌های شاد را به خوبی اجرا می‌کنند.

باری هدف در تعزیه‌های شادی - *انگه نکه به شد* - همان لعن و نفرین و تمسخر بر اشقیای بوده است. وجه تمایز تعزیه‌های تراژیک و تعزیه‌های شاد نکه داشت حرمت موافق خرد را باخواناست به گونه‌ای که باید شکل عاشورایی آن هم مد نظر باشد لذا دانسته می‌شود که اصول فن و تکنیک تعزیه‌ها را می‌دانند و دستی در این هنر متقن دارند لازم است که جهت بهبودی آن صادقانه و خالصانه بکوشند و به دور از غرض‌زدگی تغییراتی را که برای نسل جوان نیاز است در راستای شکل سنتی آن انجام دهند تا محتوای آن از دست نرود.

اینجانب در راستای پژوهش و تحقیق خود زیاد مدارک مستندی درخور این موضوع نیافتم و بیشتر در حوزه میدانی با انجام مصاحبه‌هایی به جمع‌آوری اطلاعات پرداختم. در هر حال امید است که خوانندگان و اهل علم و ادب، روحانیون معزز و پژوهشگران عزیز و استادان اهل فن تعزیه‌خوان‌ها و تعزیه‌شناسان ایران عزیز، بر این حقیر خرده نگیرند. چرا که اینجانب بر خود وظیفه می‌دانم که این هنر مقدس را ارج نهم و در راستای یسراف و توسعه و شکوفایی آن بکوشم تا سهمی جدی در راستای شناخت تعزیه و انواع آن به نسل جوان که جویای آشنایی با آن هستند داشته باشم.

«اللَّهُ رَبِّي، عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ»

غلامرضا کارگر شورکی